

Тетяна Качановська
м. Київ, Україна

Розгалуженість однорідних рядів як проблема поетичного перекладу

Abstract. *In this paper we study the tendencies observed on the rendering into Ukrainian of homogeneous series (i.e., of syntactic constructions consisting of homogeneous members in a sentence) used in 19th-century French sonnets. The aim of this study is to analyze the correlation between the frequency of the use of homogeneous series in originals and in their translations and the quantity of members in these syntactic constructions, as well as the influence of the author's and his translator's idiolect on the methods of rendering homogeneous series and of their incorporation into the target text.*

Key words: *homogeneous sentence members, syntactic parallelism, sonnet, idiolect, poetry translation.*

Багатокомпонентні образи здатні спричинити неабиякі труднощі під час перекладу через більший, аніж для однокомпонентних образів, спротив поетичної форми [1, с. 21]. Одним з різновидів багатокомпонентних образів є однорідні ряди (далі – ОР), що є широкоживаними у французьких сонетах, які взагалі багаті на різного роду паралелізми [2, с. 115]. Інтерес сонетярів до таких конструкцій зумовлюється їхньою здатністю виконувати найрізноманітніші стилістичні функції (короткий перелік цих функцій, а також робіт, присвячених цьому питанню, подано в [3, с. 121; 4, с. 54]). Водночас завдяки широким стилістичним можливостям ОР вони нерідко виступають у якості формально дивергентних відповідників інших елементів першотвору у перекладі. У перекладознавчому аспекті явище однорідності досліджувалось, зокрема, Л. Зіневич [5], А. Мешонніком [6], В. Раїповна [7], В. Савчин [8], Ю. Шепелем [9], а також у циклі публікацій авторки [3; 4], до якого належить і ця стаття. Встановлено, що корифеї української перекладацької школи М. Зеров [3; 5, с. 7] і М. Лукаш [8, с. 369–371] часто й вельми успішно вживають у своїх перекладах ОР, зокрема, ті, що складаються з загальнономовних чи контекстуальних синонімів.

Разом із цим, за спостереженнями А. Мешонніка та В. Коптілова, довільне введення ОР у переклад може призводити до затемнення чи збіднення авторської думки [6, с. 367–368], а також до небажаного уповільнення розповіді [10, с. 38]. Нами досліджено різні аспекти специфіки відтворення ОР в українських перекладах французьких сонетів та вживання у перекладі ОР, що не мають формально конвергентних відповідників в оригіналі [3; 4], однак, співвідношення між різними структурними типами ОР в оригіналах і перекладах вивчено ще недостатньо.

Предметом цього розгляду є ОР у сонетах Ж. де Нерваля, Ш. Бодлера, С. Малларме та Ж.-М. де Ередія (всього 210 сонетів) і їхніх перекладах, запропонованих М. Зеровим, О. Зуєвським, Є. Кононенко, М. Москаленком, Д. Павличком, Д. Паламарчуком, І. Петровцієм, М. Стріхою, С. Гординським та ін. Метою дослідження є аналіз зв'язку між частотністю вживання ОР в оригіналах і перекладах і кількістю однорідних членів у цих синтаксичних конструкціях, а також впливу ідіолекту автора і його перекладача на способи відтворення ОР і їхнього введення у текст перекладу. У нашій роботі використовується суцільна нумерація прикладів; штрих (') після номера прикладу позначає запропонований іншим перекладачем варіант перекладу вже цитованого під цим номером уривка.

Аналіз фактичного матеріалу дозволив встановити, що в оригіналах з великим відривом домінують двочленні ОР, напр.: {1} *Et j'ai deux fois vainqueur traversé l'Achéron: // Modulant tour à tour sur la lyre d'Orphée // **Les soupirs de la sainte et les cris de la fée*** [11, с. 645] → *Я двічі подолав глибокий Ахерон, // І я видобував із дивних струн Орфея // **Святої тихий зойк і сміх та крики Феї...*** [12, с. 107] (у Є. Кононенко). При цьому, за рідкими винятками (наприклад, у сонетах Ередія шестичленних ОР дещо менше, ніж семичленних), чим більше кількість членів в ОР, тим рідше він зустрічається у досліджуваному корпусі (див. табл. 1):

Таблиця 1.
Кількість членів в ОР, що містяться у першотворах

Кількість членів в ОР	Кількість ОР				
	Ередія (%)	Бодлер (%)	Малларме (%)	Нерваль (%)	Середнє значення (%)
2	65,64	76,90	81,40	75,00	74,74
3	20,25	15,86	13,95	13,89	15,99
4	9,20	4,83	4,65	5,56	6,06
5	2,76	1,38	0,00	5,56	2,42
6	0,61	0,69	0,00	0,00	0,32
7	1,23	0,00	0,00	0,00	0,31
8–12	0,31	0,34	0,00	0,00	0,16

Значною мірою це пояснюється законами жанру, які спонукають сонетярів до афористично стислого та емного вираження думки. Річ у тім, що навіть ОР з мінімальною кількістю членів (тобто двочленний ОР) при відносній компактності конструкції здатний передавати досить великий обсяг інформації. Такі ряди ідеально підходять для:

- створення образних зіставлень та протиставлень, підкреслення контрастів, напр.: {2} ***Terreur du libertin, espoir du fol ermite; // Le Ciel!*** [13, с. 141] → *О небо!* [14, с. 109] (у Д. Павличка); {3} *Le temple enseveli divulgue par la bouche // Sépulcrale d'égout*

avant **houe et rubis** [15, с. 118] → *З'явив заритий храм, одкривши, мов труну, // Канави темний рот — **помийницю й рубіни*** [16, с. 149] (у О. Зуєвського);

- стислою та виразною характеризування певного об'єкта зображення, напр.: {4} (*la Mort*) // *C'est la **bourse du pauvre et sa patrie antique*** [13, с. 126] → (*Смерть*) // *Це торба жебрака, стара його вітчизна* [14, с. 172] (у М. Москаленка); {5} *Et parfois je me prends, dans la nuit **chaude et sombre***. // *A frémir à l'appel lointain des étalons* [17, с. 25] → *І жеребців чужих лиш заклики знадливі // Бентежать по ночах тривожні наші сні* [18, с. 59] (у Д. Паламарчука);

- побудови лаконічних і водночас живописних описів, напр.: {6} *forêts pleines d'ombre et de nids* [17, с. 67] → *ліси, де спочивають міні* [18, с. 209] (у М. Зерова); {6'} → *Ø* [18, с. 205] (у П. Грабовського); {7} *Guidé par ton odeur vers de charmants climats, // Je vois un port rempli de voiles et de mâts // Encor tout fatigués par la vague marine* [13, с. 25] → *Та я лечу все далі, мов на крилах, // В південний порт, де **шюгли та вітрила*** // *Ще втомлені від хвиль морських шалених* [19, с. 97] (у І. Петровці); тощо.

Решта типів ОР у досліджуваному корпусі (тобто такі, що містять три і більше членів) часто використовується у рамках прийомів ампліфікації та градації, напр.: {8} *Victorieusement fui le suicide beau // **Tison de gloire, sang par écume, or, tempête!*** [15, с. 114] → *По найчудеснішій із самозуб, котра // Втекла звитяжливо: **кров! буря! золото! слава!*** [15, с. 115] (у М. Москаленка); {9} *Le **semoir, la charrue, un joug, des socs luisants, // La herse, l'aiguillon et la faux acérée // Qui fauchait en un jour les épis d'une airée, // Et la fourche qui tend la gerbe aux paysans : // // Ces outils familiers, aujourd'hui trop pesants, // Le vieux Parmis les voue à l'immortelle Rhée // Par qui le germe éclôt sous la terre sacrée*** [17, с. 44] → *Блискучі **лемеші, ярмо, сівалку, віз, // Косу (було, за день — на молотьбу косила), // І серп, і борону, і довжелезні вила, // Що подають снопи високо під навіс, — // // У спадок віддає ці знадоби Парміс // Безсмертній Реї — вік вона його кормила*** [18, с. 224] (у Д. Павличка); {10} *Car l'Ombre dont le corps délicieux gît là, // Chez le prince infernal de l'Île Fortunée, // Compte **les jours, les mois et la si longue année*** // *Depuis que loin des siens la Parque l'exila* [17, с. 46] → *Скорботна Тінь її рида, осиротіла, // Рахує довгі дні, відколи пелена // Закрила сонце її, і смерть тут, навісна, // На Білім Острові довічно поселила* [18, с. 97] (у Д. Паламарчука), а також для підкреслення функціональної значущості певних персонажів, об'єктів, явищ у розвитку сюжету, напр.: {11} *Comme lui, // Ô Lune de ta vie! **emmitoufle-toi d'ombre; // Dors ou fume à ton gré; sois muette, sois sombre, // Et plonge tout entière au gouffre de l'Ennuï*** [13, с. 37] → *Селено, **будь і ти — // О радосте моя!** — подібною до міні, // **Ззубися в темноті а чи в бездоннім Спліні, // Знімій, засни** навік в туманах висоти* [14, с. 54] (у Д. Павличка).

Однак, кожний автор має свої уподобання щодо вибору структурних варіантів ОР. Так, у сонетах Малларме та Нерваля наявні лише відносно невеликі за показником кількості членів ОР (до 4 і 5 членів у ряді відповідно), тоді як у сонетах Бодлера і Ередіа, окрім вищезгаданих типів ОР, є також і ОР з істотно більшою кількістю членів (до 8 і 12 включно).

При цьому двочленні ОР найчастіше зустрічаються у сонетах Малларме, а найрідше – у сонетах Ередіа (див. табл. 1). Такі відмінності великою мірою зумовлюються специфікою обраної цими авторами творчої стратегії. Наприклад, Малларме, на відміну від Ередіа, рідко вдається до розлогих описів і, на відміну від Бодлера, він не насичує свої тексти вертикальними паралелізмами. Все це позначається на частотності вживання тих чи інших структурних варіантів ОР.

У перекладах спостерігається загальна тенденція до збільшення питомої ваги двочлених ОР. Проілюструємо це на виборці перекладів сонетів Ередіа, здійснених М. Зеровим і Д. Паламарчуком (див. табл. 2):

Таблиця 2.

Кількість членів в ОР, що містяться у першотворах Ередіа і їхніх перекладах, виконаних М. Зеровим та Д. Паламарчуком

Обсяг досліджуваної вибірки першотворів: 8 сонетів	Кількість членів в ОР у перекладах М. Зерова/Д. Паламарчука					
	2	3	4	5	6÷11	12
Кількість ОР	2	3	4	5	6÷11	12
В оригіналах (%)	66,7	18,5	3,7	7,4	0,0	3,7
В оригіналах	18	5	1	2	0	1
Повні відповідники ОР та часткові відповідники, що містять у собі ОР, у перекладах	7/4	4/3	1/1	0/1	0/0	0/0
Дописки у формі ОР у перекладах	20/20	2/0	0/1	0/0	0/0	0/0
Всього ОР у перекладах	27/24	6/3	1/2	0/1	0/0	0/0
Всього ОР у перекладах (%)	79/80	18/10	3/7	0/3	0/0	0/0

Аналіз даних, наведених у табл. 2–3, свідчить, що у перекладах М. Зерова та Д. Паламарчука питома вага двочлених ОР більша, ніж в оригіналах. У цілому ж у досліджуваних перекладах спостерігається тенденція до зменшення питомої ваги багаточлених ОР. При цьому значний вплив на особливості відтворення ОР справляють творчі настанови перекладача та його ідіолект. Так, у перекладах цитованої вище вибірки сонетів Ередіа Д. Паламарчук частіше за інших перекладачів практикує збільшення кількості членів в ОР, наприклад: [12] *Aide-moi, je suis vieux, à suspendre au pilier // Mes glaives ébréchés et mon lourd bouclier, // Et ce casque rompu qu'un crin sanglant déborde* [17, с. 41] → *Я ж немічний, старий, — ці обладунки, зброю, // Важкий щербатий меч, що слугував Герою, // Пробитий щит, шолом повісить на стіні* [18, с. 89]. У даному прикладі Д. Паламарчук збільшує кількість членів в ОР з трьох до п'яти. Недоліком такої версії перекладу є, зокрема, наведення у лоні одного ОР поряд із видовими назвами (*меч, щит, шолом*) кількох родових назв (*обладунки, зброя*).

Через все це сам перелік видається сумбурним і занадто багатослівним. На думку дисертанта, ближче до оригіналу цей ОР вдалося відтворити М. Зерову та М. Москаленку (зокрема, в обох цих перекладах ОР є 3-членним, як і в оригіналі): → {12'} *О друже добрий мій, допоможи старому // Цей меч пощерблений, недобиток шолому // І щит, мій добрий щит, повісить на стіні* [18, с. 210] (у М. Зерова), → {12''} *Старому, кволому, допоможи мені // Шербатий меч і щит повісить на стіні, // Й розбитий цей шолом із зривою шорткою* [18, с. 245] (у М. Москаленка). При цьому слід зауважити, що у перекладі М. Зерова (приклад {12'}) використано відсутній в оригіналі емфатичний повтор іменника *щит*. Повтори взагалі притаманні мовленню людей похилого віку, а саме таким є оповідач першотвору, ветеран Марафонської битви. Тому введення у текст перекладу такого елемента є в цілому вмотивованим (і альтернативним до того, що використаний в оригіналі) засобом характеризувannya персонажа через його мовлення. Це дозволяє з більшою художньою достовірністю змалювати його психологічний портрет. Недоліком зеровської версії перекладу є небажаність такого повтору з точки зору жанрових вимог. Цього недоліку немає у версії, запропонованій М. Москаленком (приклад {12''}), яка, до того ж, відрізняється від попередніх більшою точністю у відтворенні предметних деталей.

Взагалі, збільшення питомої ваги двочлених ОР у перекладах відбувається за рахунок зменшення кількості членів у часткових відповідниках багаточлених ОР (пор. прикл. {13}), а також введення у тексти перекладів значної кількості двочлених рядів, що не мають формально конвергентних відповідників в оригіналах (пор. прикл. {14} і {15}): {13} *Ô si chère de loin et proche et blanche, si // Délicieusement toi, Mary* [15, с. 98] → *О мила дальною й близькою процвіла // Ти Мери білістю* [15, с. 99] (у М. Москаленка), {14} *que je songe // A quelque baume rare émané par mensonge // Sur aucun bouquetier de cristal obscurci* [15, с. 98] → *я ж вимріяв жаданий // І рідкісний бальзам добутий із омани // Над жодною із ваз потемненого скла* [15, с. 99] (у М. Москаленка), {15} *Et la treille où le pampre à la rose s'allie* [11, с. 645] → *альтанка, у якій // Троянди і лоза сплелися воедино* [12, с. 107] (у С. Кононенко).

Отже, у досліджуваних корпусах оригіналів і перекладів домінують двочленні ОР, при цьому у перекладах спостерігається тенденція до збільшення питомої ваги таких рядів і до зменшення сукупної питомої ваги багаточлених ОР. Однією з причин, що зумовлює збільшення питомої ваги мінімальних конструкцій із однорідними членами у перекладах за рахунок інших типів ОР, є асиметрія мовних картин світу (українські слова нерідко є довшими за свої французькі відповідники за показником кількості складів чи мають невідповідний ритмічний малюнок, що змушує перекладачів мінімізувати кількість однорідних членів у ряді). З іншого боку, мінімальні структурні варіанти ОР при відносній компактності конструкції здатні передавати досить великий обсяг інформації і мають потужний стилістичний потенціал, тому їхнє введення у переклад часто дозволяє уникнути зайвих втрат при їхньому використанні у якості формально дивергентних відповідників інших елементів першотвору.

Напрямок подальших досліджень є перекладознавчий аналіз семантико-стилістичної диференціації структурних варіантів ОР в оригіналах і перекладах.

Література

1. Чередниченко А. И., Бех П. А. Лингвистические проблемы воссоздания образа в поэтическом переводе : Тексты лекций. К.: КГУ, 1980. 125 с.
2. Gendre, A. Évolution du sonnet français : Coll. Perspectives littéraires. P. PUF, 1996. 264 p.
3. Качановська Т. О. Однорідні ряди в оригіналах сонетів Ередія і їхніх українських перекладах. Мовні і концептуальні картини світу: 36. наук. пр. К.: Логос, 2004. Вип. 15. С. 121–126.
4. Качановська Т. О. Специфіка відтворення в українських перекладах однорідних рядів із французьких сонетів 19 ст. Наукові записки. Серія «Філологічна». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 25. 2012. С. 54–55.
5. Зіневич Л. В. Мовна майстерність Миколи Зерова: автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.02.01. К.: Ін-т української мови, 2002. 16 с.
6. Meschonnic, H. Poétique du traduire. P.: Verdier, 1999. 468 p.
7. Raipovna, V. S. The classification of the sentences and their translation ways. Modern scientific challenges and trends. 2021. N.58. P. 58-61.
8. Савчин В. Синонімія у перекладах Миколи Лукаша. Записки НТШ. Львів, 2000. Т. 239. С. 367–372.
9. Шепель Ю. О. Особливості перекладу А. Хуторяном неелементарних (ускладнених) синтаксичних конструкцій (на прикладі повісті «Тарас Бульба» М.В. Гоголя). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019. №43. Т.4. С.118–124.
10. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. К. : Юніверс, 2003. 280 с.
11. Nerval, Gérard de. Les Chimères // Œuvres complètes / Bibl. de la Pléiade. P.: Gallimard, 1993. Т.3. P. 645–651.
12. Нерваль, Ж. де. З циклу “Химери” // Поезії / Пер. з фр. Є.Кононенко. К. : Всесвіт, 1993. №9–10. С. 107–110.
13. Baudelaire, Ch. Les Fleurs du Mal et autres poésies // Œuvres complètes. / Bibl. de La Pléiade. P. : Gallimard, 1993. Т.1. 1605 p.
14. Бодлер Ш. Поезії / Пер. з фр. Д. Павличка і М. Москаленка. К. : 1999. 271 с.
15. Малларме С. Вірші та проза / Уп. та пер. з фр. М. Москаленка. К. : Юніверс, 2001. 240 с.
16. Малларме С. Поезії / Пер. з фр. О.Зуєвського. Едмонтон : Вид-во Канадського ун-ту українських студій, 1990. 190 с.
17. Heredia, J.-M. de. Les Trophées / Coll. Orphée. P.: La Différence, 1990. 117 p.
18. Ередія, Ж.-М. де. Трофеї / Пер. з фр. Д.Паламарчука. К.: Юніверс, 2001. 280 с.
19. Бодлер Ш. Літанії Сатани / Пер. з фр. І. Петровція. Ужгород: Госпрозрахунк. ред.-видав. відділ Закарпатського обл. упр. по пресі, 1994. 148 с.